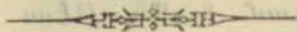

թիւնն ենք հրաւիրում Ատրպատականի հայութեան կրթական գործի և դրա համար եռանդուն կերպով աշխատող Հայուհեաց Միացեալ Բարեգործական Ընկերութեան վրայ, որին ցանկանում ենք կատարեալ յաջողութիւն:

ԱՅԼ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐ

ՊՐԱԽՍՍԼԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Ռուսաց սրբազան Սինօդի որոշումը.

Ըստ հրամանի նորին Կայսերական Մեծութեան կառավարիչ սրբազան Սինօդը դիտողութեան առաւ սուրբ պատարագի ժամանակ կարդացուող քարոզը: Հրամայեցին. ի նկատի առնելով եղած դիտողութիւնները, սրբազան Սինօդը որոշում է վերականգնել պատարագի ժամանակ 1881 թուի մայիսի 8-ի հրամանով որոշուած քարոզի ընթերցանութիւնը, որի բովանդակութիւնը հետեւեալն է.—

«Վասն ներելոյ մեզ գյանցանս և զանօրէնութիւնս մեր և ջնջելոյ ի մէնջ զխռովութիւնս թշնամեաց զՏէր աղաչեցուք»:

«Վասն հաստատութեան յերկրի մերում անդորրութեան, խաղաղութեան և քարեպաշտութեան զՏէր աղաչեցուք»:

Քարոզի յիշեալ հատուածների ընթերցանութիւնը պատարագի ժամանակ Սինօդը մտցրել է պրաւօսլաւ ռուսաց եկեղեցիներում վերջերս տեղի ունեցած ներքին խռովութիւնների պատճառով:

Թէ որքան անճիշտ տեղեկութիւններ են տալիս արտասահմանեան թերթերը ռուսառոտանի ներքին գործերի մասին, այդ երևաց վերջերս հաղորդած տեղեկութիւններից, որոնց մէջ յիշուած էր, որ Պետերբուրգի քանուորական շարժման գլուխ էին անցել կրօնշտադի Տէր Յովհաննէսը և Տէր Քէորդ Քապօնը. մինչդեռ ինչպէս ընթերցողները գիտեն, հայր Իօան կրօնշտադսկին մի խաղաղասէր կրօնաւոր է և միայն ազօթել գիտէ հեռաւոր վայրերից զխմորների և իրեն շուրջը կրօնշտադ հաւաքուողներին

համար: Նա Ռուսաստանի բոլոր ծայրերից ստանում է խնդիրներ և ժամոցներ աղօթելու և պատարագ մատուցանելու համար: օգնում է աղքատներին և հէնց ընտելորական շարժումներին ժամանակ ծառայում էր անկողնին, մինչդեռ Տէր Գէորգ Գապօնի մասին լրագիրները տալիս են հետեւեալ կենսագրական տեղեկութիւններ:

Տէր Գէորգ Գապօնը Պօլտաւցի մի գիւղացու որդի է, մանկական հասակում նա սագարած և խոդարած էր: Գիւղական ուսումնարանում եղած ժամանակ նկատեցին նրա մեծ ընդունակութիւնը և հօրը հասկացրին, որ նրան Պալտաւայի դպրանոցն ուղարկէր: Գապօնը մանկութիւնից արդէն լաւ էր ճանաչում աշխատաւոր ժողովրդի վիճակը և այդ պատճառով էլ արձակուեց դպրոցից քաղաքական բնաւորութիւն կրող պրօպագանդայի պատճառով: Փոքր ինչ յետոյ նորից ընդունեցին նրան դպրոց և նա աւարտեց դասընթացը, բայց վարքից նշանակեցին 3 թուանշանը: Այդպիսի թուանշանով նա չէր կարող շարունակել ուսումը շարձրագոյն դպրոցում: Եւանդով լի Գապօնը մի առ ժամանակ պարապ մնաց սակայն ծանօթները շուտով դործ գտան նրա համար ղեմատվային վարչութեան մէջ և դարձաւ վիճակագիր: Նա դեռ բոլորովին երիտասարդ էր, երբ որ ծանօթացաւ Տօլստոյին հետեւող Ֆէյերմանի հետ, որը մեծ ազդեցութիւն ունեցաւ նրա վրայ: ահա այստեղ Գապօնը վճռեց կռուել ժողովրդի նիւթական բարեկեցութեան և նրա իրաւունքների պաշտպանութեան համար:

Նրա անբառիր պաշտօնավարութիւնը վիճակագրական բաժնում վստահութիւն առաջ բերեց դէպի նա: Այս պաշտօնավարութեան միջոցին նա հանդիպեց մի երիտասարդ աղջկայ, որ իւր ամբողջ կեանքը նուիրել էր ժողովրդին ծառայելու գործին: Նա հաւատացրեց Գապօնին, որ քահանայի վերարկուի տակ առաւել լաւ կարելի է ծառայել, քան պաշտօնէի համադրեցողով կամ իրաւաբանի ֆրակով: Ըռւս գիւղացին դեռ քահանայի վերարկուին առաւել մեծ վստահութեամբ է նայում:

Գապօնը գնաց Պետերբուրգ և ցանկացաւ հոգեւոր ճեմարան մտնել: Սրբազան Սինօդի գիտական կոմիտէտը ուղղեց նրա վարքի թուանշանը որոշ միջնորդութեանց շնորհիւ:

Մայրաքաղաքում գաւառացի երիտասարդը ազահութեամբ յարձակուեց գիտութեան աղբիւրի վրայ: ուսումնասիրեց մայրաքաղաքի կեանքը, մտաւ գործարանները: Զորս տարի մնաց Գապօնը ճեմարանում և համոզուեց, որ գիտութեան և կարծիքի ազատութիւնը ճեմարանի համար արգելուած պտուղ է...

բայց վկայական ոտանալ պէտք էր և ահա նա սրանից հօթ տարի առաջ մեծ դժուարութեամբ աւարտեց ձեմարանը:

Պետերբուրգի մետրոպօլիտի միջնորդութեամբ Գապօնը նշանակուեց բանտի քահանայ: Այսօր նա 35 տարեկան է: Դեռ սկզբից էլ հայր Գապօնը շատ էր հետաքրքրուում բանուորների կեանքով և այդ պատճառով մեծ եռանդով սկսեց ուսումնասիրել նրանց վիճակը գլխաւորապէս Պուտիլովի գործարանում: Նա այցելում էր բանուորների բնակարանները և որչափ ոյժ ունէր, օգնում էր նրանց նեղութեան ժամանակ: Ամենամեծ ուշադրութիւնը նա դարձնում էր բանուորների զաւակներին և ծնողներին հասկացնում էր, որ իրենց զաւակներին անպատճառ դպրոց ուղարկէին:

Գապօնը, երբ տեսնում էր ապօրինի վարմունքը բանուորներին հետ, միշտ միջնորդ և պաշտպան էր հանդիսանում գործարանական վարչութեան և նոյն իսկ քաղաքապետի առաջ: Գապօնի մօտ բանուորները հաւաքուում էին ոչ թէ միայն գործարանի խնդիրներով, այլ և իրենց մասնաւոր անհամաձայնութիւններն ու վէճերը լուծելու համար: Առանձին մեծ եռանդով էր կռւում հայր Գապօնը հարեցութեան դէմ. բանուորներին բնութեցանութեան էր վարժեցնում, սովորեցնում էր նրանց հաւաքուել միասին և ունենալ բնկերական զրոյցներ խորհուրդներ: Սովորաբար հայր Գապօնը լուռ և տաք բնաւորութեան տէր մարդ է, բայց միևնոյն ժամանակ ճարտասան քարոզիչ է և բազմակողմանի լուսաւորութեամբ մի անձնաւորութիւն:

Այս տարուայ յունվարի 9-ին Պետերբուրգի կատարուած գէպքերի առթիւ «Перк. Вѣстникъ»-ի № 2-ում կարդում ենք Սերգիի եպիսկոպոսի հետեւեալ սրտառու առաջնորդողը.

Անիժեալ լիցի օրն այն եւ գիշերն, եւ տարցի զնա խաւար. մի եղիցի յաւուրս տարւոյ եւ մի թուեցի յաւուրս ամնոց:

Յոր. Գլ. 3—6.

Ո՛րչափ կը ցանկայի կրկնել այդ խոցեւած հոգու աղաղակը գժբաղդ յունվար 9-ի առթիւ: Ո՛հ, երանի թէ չը լինէր այդ օրը մեր պատմութեան մէջ: Մի քանի հազար հոգուց բաղկացած բանուորների խմբեր՝ (առում են, որ գործադուլ են արել 140,000 հոգի) իրենց կանանց և երեխաների հետ թափօրով գիմել են գէպի պալատ՝ Թագաւորին, ինչպէս իրենք են առում:

Ա. Պետերբուրգի Կաղանի տաճարում դեկտեմբերի 26-ին հատարուել է հոգեհանգիստ Պօրտ Արտուրում ընկածներին համար, որի ժամանակ Նարվայի եպիսկոպոս Անտոնինը արտասանել է հետևեալ սրտառու զամբանականք:

«Այս ժամին ես լսում եմ Երեմիա մարգարէի վշտալի ձայնը. «Ո՞ւր այր գգչուխս իմ ջուր, և դաշո իմ աղբււրս արտասուաց. և լայի գծողութեան զայս դաշի և գղիշեր և գլխաւորեալս դստեր ժողովրդեան իմոյ» (Երեմիա Գլ. 9—1) Մեր ամբողջը խորտակուած է, քաղաքն ամայացած և նրա շէնքերն աւեր դարձած: Ժայռերի բեկորների մէջ և ծովի խորքերում թաղուած են մեր հարիւրաւոր եղբայրներ: Տօնական աստղը մեզ համար ծագեց ոչ թէ ուրախութեան փայլով, այլ սարսեցնող վշտերի միջից: Դեռ ևս միտում են ոչնչացրած քաղաքի մնացորդները, իսկ նրա Ոսկէ տարը՝ որտեղ փողփողում էր մեր խաչի դրօշակը՝ այսուհետեւ այն յուշարձանն է, որի վրայ Աստուծոյ բազուկը գրեց մի քանիսի մեղքերը և միւսների նահատակութիւնը: Մեր հայրերն ու եղբայրները, քաջ ռազմիկները և հայրենիքի պանծալի հերոսները համարեա մի ամբողջ տարի դիմացան թշնամու հարուածներին, ցերեկ և գիշեր հանգստութիւն չունեցան իրենց ռազմական գերմարդկային ջանքերի ժամանակ, սովի, զրկանքի, հիւանդութիւնների և սարսափների ուժասպառ վիճակում: Առիւծների նման յարձակում էին նրանք թշնամու դէմ, բայց թոյլ էին նրանց ատամներն ու շանկերը պաշտպանուելու համար և նրանք նմանուել են ի սպանդ վարեալ ոչխարներին: Այսպիսով մենք ձմեռը ժողովեցինք այն, ինչ որ ցանուած էր ամառը: Ամբողջ աշխարհի առաջ մենք յայտնուեցանք մեր գործերով: Անտեսանելի աջի հարուածը անդառնալի վրէժխնդիր է լինում: Յիսուս տարի առաջ Աստուծոյ պատուհասը հարուածեց մեզ ծովից, որ կակղէին մեր սրտերը և երկիրը թօթափէր մարմնաւոր ստրկութեան շղթաները: Այժմ էլ ծովի կողմից եկաւ Աստուծոյ զայրոյթը, սրպէս զի ցուրի այդ հին օրերի մնացորդը՝ հոգւոյ ստրկացումը: Մեր եղբայրների, հայրենիքի համար անտրտունջ տանջուածները արիւնով յազեցաւ երկիրը և ներկուեց ծովը, իսկ երկինքը ծածկուեց մեր անպատուութեան խանձարուրով:

Տէ՛ր, ընդունիր այսքան տանջանաց դինը և մեղանից պահանջուած կեանքերը մնացածների կենաց թեթեւութեան համար: Իող գթաղղութեանց փոթորիկը փոխուի մխլթարութեան հովի:

Մեզ բոլորիս համար լաւագոյն օրերի յուսով թող ամբարանան կռուողների ոյժերը և պայծառանան մեռնողների յոյ-

սերը: Իսկ պատերազմի դաշտում թշնամու սրտի խոցուածներին համար մենք աղօթում ենք. թող արդարութեամբ կանգնեն նրանք Քո առաջ իրենց խմբով մեր հողիների իրկութեան համար՝ ողորմութեամբ բանալու մեր երկրային վիճակը գետոյ աչքերը»:

Միօրէ Աստուած մեզ հետ է:

Պետերբուրգի հոգեւոր ճեմարանի եկեղեցում Սերգիի եպիսկոպոսի արտասանած քարոզը:

Այս վերնագրի տակ Церк. Вѣстник-ում տպուած է մի իմաստալից և ճշմարտութեամբ լի քարոզ, որ թէև երկար, սակայն կարեւոր համարեցինք առաջ բերել, որովհետեւ այնտեղ շօշափուծ է և մեր ժողովրդի վիճակը:

«Աստուած մեզ հետ է. դիտաւձիք հեթանոսը և պարտեցարուք, զի Աստուած ընդ մեզ է»: Ահա բառեր, որոնք առանձին շեշտով մի քանի անգամ արտասանուեցին ներկայ ժամասացութեան միջոցին: . . . Ո՞րպիսի մեծ միտք և ոյժ կայ, որ պիտի անպարտելի հաւատ կայ դէպի սեփական գործերի արդարութիւնը, որքան մեծ յոյս կայ, որ նա կը յաղթանակի իրեն արդեւք հանդիսացողներին դէմ: Եւ մենք յորշափ սիրում էինք արտասանել այդ խօսքերը, յորշափ սիրում էինք այդ բառերի գործադրութիւնը մեր հայրենիքի կեանքի իւրաքանչիւր հանգամանքին: Մենք նրանց մէջ տեսնում էինք մեր անցեալ պատմութեան մեկնութիւնը և ապագայում մեր անպարտելիութեան գրաւականը, մենք այդ խօսքերը մեր ժողովրդական կեանքի ընաբան էինք համարում: Որպիսի բերկրալի և հպարտ վստահութեամբ էինք դրում այդ բառերը մեր պետական դրօշակի վրայ և համարձակ դուրս գալիս նրա հովանու տակ մեր երկրային գործունէութեան համար, սպասելով և յուսալով, որ մեր առաջ ամբողջ աշխարհը դուրս կը խոնարհեցնի և կը հպատակուի և ոյժի և իշխանութեան:

Մասն է յիշել այդ ըոլորը, նոյն լուկ ցաւալի է լսել այժմայիդ խօսքերը, երբ մեր հայրենիքին վիճակուեց մեծ փորձութիւն, երբ իրար ետեւից անդիմադրելի կերպով խորտակում են մեր ժողովրդի ամենալաւ իղձերը, երբ առաջներս ոչ մի յուսոյ նշոյլ չկայ. երբ մեր ազգի ընտելագոյն զաւակները կոտորւում են հեռու՝ օտար երկրում և մենք այդ կործանման միջոցին միւսթարական բան չուենք: Ցանկանում ես սաղմոսերդուի հետ դուշել. «Ուր են ողորմութիւնք Քո Տէր առաջինք:

(Սաղմ. 88—50)՝. Բայց արդ մերժեցեր և անարդեցեր զմեզ և ոչ ելեր Աստուած ընդ զօրս մեր, (Սաղ. 43—10). զէպի յազթուծիւն չես առաջնորդում մեր զօրքերին: Ահամայից վրդովւում է մեր սիրտը և ամենատանջող հասկածներ են մուտք գործում այնանդ: Արդեօք Աստուած բոլորովին չի մոռացել և թողել մեր հայրենիքը: Կամ գուցէ մեր ժողովրդական բոլոր յոյսերը դատարկ ցնորք էին, մի միայն մոլորութիւն, որոնք շոյում էին մեր մեծամասութիւնն ու անձնավոտահութիւնը:

Սակայն եղբարք աշխատենք ըմբռնել «Ընդ մեզ է Աստուած, գիտաջիւղ հեթանոսը և պարտեցարութ, զի Աստուած ընդ մեզ է» նշանաւոր խօսքերը: Մի՞թէ նրանց մէջ աշխարհային զօրութեան մասին է խօսուում, մի՞թէ զէնքով և ոյժով աշխարհ նուաճելու մասին է խօսքը, թէ այլ թագաւորութեան՝ ճշմարտութեան և արդարութեան թագաւորութեան մասին է, որն իրեն համար աշխարհային տիրապետութիւն չի որոնում երկրիս վրայ, ոչ որի զէնքով չի սպառնում, որը բոլորովին նման չէ աշխարհային իշխանութեան և նոյն իսկ հակառակ է նրան: Զուր չէ, որ մենք ներկայ տօնի ժամանակ զարմանում ենք զարմանալի հակադրութիւններով. — երկինք և այր, մտւր և անպարագրելի Աստուած: «Էրէից թագաւոր Յիսուսը» գալիս է, երկրի համար նոր կեանք է բացուում, հիմք է դրւում յաւիտենական թագաւորութեանը կամ բոլորովին չի նկատում այդ գալուստը և օտար է մնում նրան (որպէս հռովմայեցիք), կամ ուղղակի զինւում է նրա դէմ և որոնում է նորածինն — սպանելու համար: Եւ աշխարհի բոլոր մարդկանցից, բոլոր հզօր իշխողներից, բոլոր հարուստ, նշանաւոր և գիտուն մարդկանցից մի միայն խղճուի և պարզամիտ հովիւներն են արժանանում և պատրաստ դառնում հանդիպելու մերձեցող թագաւորութեան և փառաբանել այն հրեշտակների հետ՝ յաղթական օրհներգութեամբ: Հետեապէս Քրիստոսը ոչ աշխարհին տիրելու համար էր եկել և ոչ էլ հեթանոսներին այդ ձևով նուաճելու համար է կոչւում մեզ:

— Այնուհետև որբազանք բացատրում է, որ քրիստոնէական կեանքը մեզ պէտք է պարտադիր երկնաւոր կեանքի համար. նա ազատ պէտք է լինի հպարտութիւնից, կրքերից, ազահութիւնից և ինքնասիրութիւնից և լի պէտք է լինի խոնարհութեամբ, ամենայն մաքրութեամբ, անձնազոհութեամբ և ամեն անող բարի գործերով:

— «Այժմս, յիշեալ պարբերութեան բուն միջտը բացատրելուց յետոյ, զիմենք մեր խղճին և հարցնենք նրան մեր մասին, գուցէ

Նա մեզ ցոյց կը տայ շատ բան, որոնք մեզ իրաւունք չեն տալ դուշելու Աստուած ընդ մեզ է՝ մեծ խօսքը: Նս այլ ևս չեմ խօսում մեր անձնական կեանքում Քրիստոսի օրէնքը մոռանալու մասին. չեմ խօսում, որ մեր հասարակական կեանքը կադմակերպուած և ընթանում է եկեղեցական-քրիստոնէական կեանքի հակառակ: Աւաղբութիւն դարձնենք մեր ժողովրդական և պետական կեանքին, որոնց վերաբերութեամբ մենք սիրում էինք կրկնել— «Աստուած ընդ մեզ է», և որի մէջ առանձին պայծառութեամբ պէտք է արտափայլի մեր համաշխարհային կոչումը՝ որպէս ժողովրդի: Գուցէ մեր խիղճն էլ կը բանայ մեր առաջ, որ մենք այստեղ էլ շեղուել ենք ճշմարիտ կեանքից և Աստուած մոռացել: Կարող է պատահել, որ մենք կը տեսնենք՝ թէ ինչպէս մենք էլ ուրիշ անհաւատների նման դրել ենք ոսկի հորթն ու ամբողջ ժողովրդով ու պետութեամբ նրան ենք ծառայում և երկրպագում. որ մեր ժողովուրդը Աստուծոյ առանձին ողորմութեամբ միայն և ուրիշ ժողովրդների համեմատութեամբ առանց որոշ ծառայութեան է ընդունուած ճշմարիտ եկեղեցու դաւիթը և որ այդ ողորմութիւնը մեզ նրա համար չի տուած, որ մենք չլմանանք թէ ինչու համար պէտք է մեր ժողովրդի առաջ բացուած լինի համաշխարհային տիրապետութեան ճանապարհը մի միայն հարստանալու և մեր ազգային ինքնասիրութեանը բաւականութիւն տալու: Մենք կարծեո սկսում ենք մոռանալ կամ ուղղակի հրաժարուիլ, որ մեր պետական գոյութեան նպատակն ու միտքը նրանումն է կայանում, որ հեթանոսներին լոյս լինին, կրենք քրիստոնէական ճշմարտութիւնը, քրիստոնէական կեանքի և նրա թաղաւորութեան ներկայացուցիչ լինինք: Այդ նպատակի փոխարէն մենք դնում ենք աւելի ստոր մի նպատակ—մեր երկրային բարեկեցութիւնը՝ որպէս ժողովրդի, և դրա համար պատրաստ ենք հրաժարուել գիտակցաբար այն բանից, ինչը որ հրամայում է մեր բարձրագոյն, երկնային կոչումը: Օրինակի համար յիշենք այն, որ քանի տարի առաջ համարեա մեր երկրի սահմաններում անգութ կերպով կոտորուած էր անհաւատ մահմէդականներից մի քրիստոնէայ ժողովուրդ: Թշուառների հեծեծանքը հասնում էր մեզ, մենք կարող էինք օգնել նրանց, որովհետեւ դրա համար ոյժ և միջոցներ ունէինք: Բայց մենք խփեցինք աչքերը, ծածկեցինք մեր ականջները այդ հեծեծանքի դէմ. առաջինը, որ մենք տանն էլ շատ կարիքներ ունինք և որ այդ միջոցները մեզ էլ պէտք կը գան: Դրանից յետոյ քրիստոնէայ հաւատակից փոքրիկ ժողովուրդը դէնք վերցրեց ագարացւոց ատելի լծի դէմ

և մեղանից օգնութիւն էր աղերսում՝ ուժասպառ լինելով անհաւասար կռուի մէջ։ Իսկ մենք հին եղովմացւոց նման միայն ծիծաղեցինք և ծաղրեցինք նրա անյաջողութիւնները և կեղծաւորաբար խնայելով մեր զօրաց արիւնք, դարձեալ խնայեցինք մեր ոյժերն ու միջոցները մեր եղբայրներին օգնելու համար։ Եւ ահա այդ բոլոր ամբարած միջոցները, որ մենք այնպիսի ժխտութեամբ պահում էինք մեզ համար, այժմ ամբողջովին ծախսուում են միանդամայն անսպասելի և չը ցանկացած պատերազմի վրայ, որի միակ նպատակն է պաշտպանել այն, ինչով որ մենք մեզ հարստացնելու յոյս ունէինք։ Եւ ահա մեր հայրենիքի ընտրելագոյն դաւաճանների արիւնք, որ մենք այնքան խնայում և պահպանում էինք, այժմ թափւում է ահագին գետերով մի երկրում, որը մեզ ծանօթ չէ, թափւում է անպտուղ և անօգուտ, որովհետեւ դեռ պսակւում է չաղթանակով և ոչ ոք չը գիտէ, արդեօք գէթ ապագայում պէտք է կարողանայ յաղթանակով պսակուել։ Մենք հպարտութեամբ յայտարարում էինք բոլորին, որ Աստուած մեզ հետ է, իսկ ինքներս Աստուծուն մօտ լինելու մատին չէինք մտածում, չէինք մտածում նրա համար ապրելու մասին. այդ պատճառով էլ նա ծածկուեց մեղանից և մեզ ուղարկում է իսկապէս սարսափելի փորձութիւններ. ուստի և խորտակւում է մեր բոլոր յոյսերը խոնարհեցնում ամենաանագորոյն կերպով մեր ազգային հպարտութիւնը։

Բայց ո՞վ եղբարք, այս հանդիսաւոր օրը, երբ յիշում ենք Աստուծոյ անքննելի բարութիւնները դէպի մարդիկ և մասնաւորապէս յիշում է Ռուսաստանի փրկութիւնը իւր բազմաթիւ թշնամիներից, չը յուսահատուենք։ Մենք դեռ կարող ենք աղօթել և կ'աղօթենք, որ մեզ ուղարկուած փորձութեան տարին մեր թանկագին հայրենիքի վերջնական խորտակման սկիզբը չլինի, չլինի մեր ժողովրդական կեանքի անանկութեան չարագուշակ յայտարարը. այլ միայն Աստուծոյ արդարութեան այցելութիւն, որը մեզ դէպի քաւութիւն առաջնորդի։ Անասելի ծանրէ այն հարուածներ կրելը, որոնք այդպէս հետևողաբար պայթում են մեր հայրենիքի գլխին. դո՛նէ այդ հարուածները ապարդիւն չը լինին։ Աղօթենք, որ դո՛նէ այդ տանջանքի շաւղով մենք զիտակեցնք մեր ամբողջ ժողովրդով գործած յետադիմութիւնը, որ բացուին մեր հոգևոր աչքերը և տեսնել կարողանանք, թէ ինչ պէտք է լինի մեր պետական գոյութեան նպատակը և ինչումն է մեր ժողովրդական բարգաւաճման և բարեկեցութեան առհաւատչեան. որ մենք զարթնենք վերջա-

պէս պետական խորտակման տանող սասկալի քնից: Զգաստանալով և ազաշխարհելով, նորից քրիստոնէական կեանքին դառնալով, նորից կրեւով նրան մեր հոգու մէջ, մենք արդէն իրօք կը կարողանանք ասել. «մեզ հետ է Աստուած»: Բայց այդ նշանաւոր ու միեւթարական խօսքերը այնպէս չենք ասիլ, ինչպէս առաջ էինք ասում. ոչ թէ հպարտութեամբ և անմիտ անձնագովութեամբ ուրիշ ազգերի առաջ և ոչ էլ թեթեամտօրէն՝ յուսալով համաշխարհային տիրապետութեան վրայ. այլ կրած նսեմութիւնից և կորուստներից յետոյ՝ մենք կասենք «Աստուած մեզ հետ է» խոնարհեցրած գլխով, հեզ և մեր անարժանութիւնը հասկանալով, զգալով Աստուծոյ առաջ պատասխան չունենալներս, կ'ասենք մի միայն նրա համար, որ արտայայտել կարողանանք մեր ուրախ համոզմունքը, որ ինչքան էլ երկրիս վրայ յաղթանակի մոլորութիւնը, ինչ շահ էլ խոստանալիս լինի աշխարհի սկզբունքներին հետեւելը, մենք չենք գնայ այդ դոշակի ետեւից, որովհետեւ վերջնական յաղթանակը, յաւիտենական յաղթութիւնը պատկանում է Աստուծային թագաւորութեան և քրիստոնէական ճշմարտութեան, որին Աստուծային ողորմութեամբ մենք էլ հաւատում ենք և մեր ոյժերի ներածին չափով աշխատում ենք ապրել»:

— Զրաշալի խօսքեր և մարդարտաշար մտքեր: Ո՛ւր էր, թէ այդպէս մտածէին և ապրէին մեր վարիչները և իրենց մեքենայութեանց վրայ յոյս դրած, դժբաղդութիւն չը պատրաստէին ամբողջ ժողովրդի համար:

ԿԱԹՈՒԼԻԿ ԵԿԵՂԵՑԻ

Ֆրանսիական նախկին նախարար Կոմբը պալատում խօսած ժամանակ եկեղեցին պետութիւնից բաժանելու պատճառ էր համարում այն հանգամանքը, որ Պապն ու եպիսկոպոսները սխտեմատիքաբար միշտ խախտել են կոնկորդատը: Այդ մեղադրանքը Պապի կողմից անպատասխան չըմնաց: Վաղանի Կոնսիստորիայում նոյեմբերի 14-ին Պիոս X Պապը նախ քան ընթացիկ խնդիրներին անցնելը, նոր օրերին յայտարարելն ու նոր եպիսկոպոսներ նշանակելը՝ իւր կարգիւնալներին ուղղած ճառով կամեցաւ կանգ առնել Ֆրանսիական գործերի վրայ և հերքել բարդած մեղադրանքը: Բացատրելով երկու կողմերի կոնկորդատով ընդունած պարտուորութիւններն էութիւնը, Պապն ապատուցանում է, որ ոչ թէ եկեղեցին, որը մշտ պահպանել է դաշ-